

Cuprins

Introducere	5
1. Epifania modernă de la narațiunile convertirii creștine la „momentele de intensitate” din romantism	9
1.1. Metanoia. Convertirea și narațiunile creștine	13
1.2. „Clipe de intensitate” la poezii romantici	21
1.3. Noua spiritualitate modernistă	43
2. Dilemele instrumentarului critic	50
2.1. Abordarea religioasă. Epifania și mesa catolică	51
2.2. Abordarea formală	58
2.2.1 Direcția obiectuală. „Ochiul spiritual” și natura obiectului	61
2.2.2 Abordarea simbolică	68
2.2.2.1. Epifanie și simbol	68
2.2.2.2 Autosimbolizarea	76
2.2.3 Contrasimbolismul	85
2.2.4 Abordarea critică	89
2.3 Epifania și experiența timpului	91
2.4 Epifania ca univers compensativ	95
2.4.1 Epifanie și sublim	96
2.4.1.1 Transcendența empirică	98
2.4.1.2 Instanțele sublimului empiric	106
2.4.2. Epifanie și <i>mythos</i>	115
2.4.2.1 Neutralitatea reprezentării	124
2.4.2.2 Independența <i>istoriei</i>	124
2.4.2.3 Relaxarea narațiunii	126
2.4.2.4 Lumea narativă: configurare și caracter simbolic	130
3. Epifania în narațiuni liniare și gravitaționale	137
3.1 Noua „euharistie” a epifaniei în James Joyce	137
3.2. Thomas Wolfe și paradoxul epifaniei	154
3.3 Virginia Woolf și <i>momentele de viziune</i>	172
Concluzii	186
Bibliografie	189

Rezumat

Cuvinte cheie: identitate, temporalitate, subiectivitate, epifanie, senzorialitate, discurs narative, sublim, univers compensativ, *mythos*

Din textele programatice, eseurile, comentariile și romanele scriitorilor moderniști se insinuează, încă de la început de secol XX, complexitatea fenomenului de investire a narațiunii cu valoare ontologică în virtutea rearticulării identității. Din multitudinea de factori care au contribuit la modificarea raportului dintre individ și lumea exterioară, cauzându-i înstrăinare și perpetuă căutare de sine, conceptul de temporalitate, preluat pe filiera psihologiei vremii și confirmat ulterior de fenomenologie și existențialism, a operat mutații radicale în domeniul literar. Convertirea personajului din romanul tradițional în subiectivitate și a epicului dramatic în narațiune personală a fost marcată de descoperirea temporalității ca dimensiune esențială în definirea subiectului uman. Problematika timpului reflectată la nivel tematic și de *poiesis* i-a obsadat pe moderniști angajați fiind în căutarea soluțiilor de rezistență în fața fluxului temporal de senzații haotice și de coborâre „la sol” a subiectivității evanescente moștenite de la psihologii empiriști. Autorii aceștia ținesc către o mișcare minimal-constructivă cu putere suficientă cât să le dezvăluie un sens identitar, iar prin *praxis*-ul narațiunii și epifanie îl vor găsi.

În *Imnul homeric către Hesiod*, Apolo învață divinația de la Trei Fecioare înaripate, trei femei-albină care zboară împrejur și creează lucrurile. Ceea ce înțelege Apolo din lecția lor este că profeția și cuvântul ei au un *praxis* conciliator al distanței dintre cuvânt și faptă. Pentru gândirea arhaică, puterea magico-religioasă a narațiunilor sacre instituia realitate prin *praxis* și *aletheia*. Conștiința naratorială a romanului modernist investeste *epifania* cu o forță ontologică asemănătoare, și ca gest nostalgic, dar și ca necesitate de articulare identitară.

Termenul de *epifanie* în relație cu narațiunea modernistă primește un sens nou în raport cu înțelesul teologic de manifestare a divinității în lumea oamenilor. Păstrând forma etimologică a cuvântului grecesc „*epiphainein*” ca descoperire” și „manifestare”, artele poetice ale romancierilor moderniști anglo-americani propun o interpretare originală a epifaniei prin aceea că plasează sursa spiritualității manifestate și descoperite nu în dimensiunea divină, ci în cea psihologică și senzorială.

Din perspectiva diacronică, conceptul de epifanie laică a cunoscut mai multe prefigurări, pornind de la narațiunile convertirii creștine și ajungând la poemele de factură romantică. Dinamica ideilor care a traversat paradigmele a facilitat transferul de semnificație de la autoritatea divină la creator și a scos în evidență faptul că experiența epifaniei nu mai poartă semnul unei forțe supranaturale, ci a unei spiritualități ancorată în organic. Narațiunile convertirii surprind interiorizarea fenomenului, transformarea radicală produsă asupra subiectului și identității sale și totodată, dezvăluie caracterul cotidian al experienței. Recontextualizarea comunicării cu divinitatea, tranziția de la spațiul oficial al templului la manifestarea spontană a divinității într-o conjunctură oarecare a sugerat că descoperirea nu este relevantă din punctul de vedere al ceremoniei, ci al efectului transformativ asupra subiectului. Spontaneitatea, efectul radical asupra subiectului și contextul cotidian în care se petrece au fost considerate cele trei dimensiuni importante ale epifaniei laice anticipate de narațiunile creștine - particularități care vor fi atașate, mai pregnant în romantism, dimensiunii estetice (în schimbul celei teologice). Artistul, devenit stăpânul propriei creații, a renunțat la povara datoriei față de autoritatea divină și s-a axat pe propriile puteri creatoare.

Pe lângă această nouă spiritualitate legitimată în domeniul empiric, epifania a fost numită drept principiu structurant și mecanism de ordonare a narațiunii dispersive caracteristice poeziei acestei literaturi. În abordările lor, criticii au admis faptul că epifania laică, așa cum apare în opera lui Joyce și a altor romancieri ai poeziei moderniste, au evidențiat absența legitimării divine a experienței și, datorită dimensiunii scripturale implicate, au numit-o *practică literară* și principiu ordonator. Noutatea conceptului, însă și dificultatea de a fi plasat într-un sistem teoretic integrator care să explice atât interferența dintre dimensiunea tematică și cea formală, cât și elementele care susțin funcția ordonatoare a epifaniei, a condus la dileme critice. Preluând terminologia și definiția epifaniei din romanele lui Joyce, criticii au explicat dimensiunea scripturală a epifaniei laice pornind de la conceptul de *frumos* din estetica lui Toma de Aquino și s-au ghidat în funcție de etapele experienței estetice enunțate de acesta.

Practica literară anticipată de textele convertirii creștine și poemele romanticilor a primit forma conceptuală oficială odată cu Joyce. Dilemele instrumentarului critic, întâmpinate la circumscrierea noului concept, au fost determinate cu precădere de absența referințelor teoretice privind intenția auctorială și necesitatea lansării lui. Cu excepția pasajelor din manuscrisul romanului *Portret al artistului la tinerețe*, publicat cu titlul *Stephen Hero*, conceptul de *epifanie* nu a cunoscut o sistematizare teoretică. Menționarea lui în roman a fost anticipată, însă de Antologia poemelor scurte cu vers liber numite *Epifanii*. Printr-o abordare diacronică, demersul criticii a scos în evidență corespondența dintre epifaniile

antologiei, singulare în raport cu oricare dintre genurile literare canonice, și celelalte ocurențe ale epifaniei din ficțiunea lui Joyce. Poemele antologiei conțin înregistrări scripturale ale unei iluminări spontane determinate de un gest sau obiect trivial. Considerate individual, ele pot fi analizate prin uzanța aceluiași instrumentar folosit în analiza textelor genului liric, dar nu au fost vizate doar pentru semantica pe care o au ca poeme autonome, ci și pentru modul în care au fost integrate de Joyce în arhitectura celorlalte romane. Premisele epifaniei ca tehnică nu au constat în examinarea particulară a poemelor, ci în modulațiile formale și semantice pe care le-au primit în economia textelor ficționale.

Parametrii tehnici ai conceptului de *epifanie* stabiliți în atelierul literar al lui Joyce nu au fost fixați fără dificultate de către critica literară. Cu tot instrumentarul avut la dispoziție, critica s-a aflat într-un impas argumentativ. Originea religioasă a cuvântului, noile premise ale artei ficționale legitimate în psihologia creației și absența comentariilor punctuale cu privire la circumscrierea teoretică a epifaniei au provocat polemici și dileme critice. Efortul de a marca granița dintre cele două ipostaze ale epifaniei, ca *experiență* și *tehnică* a fost dată de glisajul perpetuu de la *tematic* la *conceptual*, de la epifania ca manifestare a *ceva*, la epifania ca *mecanism narativ*. Întrucât termenul a fost oficializat de Joyce, o bună parte dintre încercările sistematizării au pornit din opera autorului englez, judecând și celelalte ocurențe, din alte romane ale poeziei moderniste, tot prin filtrul oferit de viziunea joyceiană.

În contrast cu abordările critice axate pe *frumosul* esteticii lui Aquino, propunerea legitimării experienței epifanice în *sublimul* enunțat de Thomas Weiskel și Alan Richardson și totodată a conceptului de *mythos* din naratologia lui Ricoeur poate fi considerată drept soluție de conciliere. Analizând romanele lui Joyce, Woolf și Wolfe ca romane simptomatice pentru estetica modernistă din spațiul anglo-american, îmbinarea dintre cele trei concepte: *sublim*, *epifanie* și *mythos* susțin epifania ca formă *compensativă* generată de figuralitatea discursului.

Analiza romanelor celor trei autori scoate în evidență funcția ordonatorie a epifaniei și totodată legătura strânsă cu experiența sublimului. Declanșată de elementele trivialului : un gest, eveniment, amintire sau obiect oarecare, epifania proiectează subiectul către un teritoriu al unei noi spiritualități. Fiind un concept cu o dimensiune senzorială și scripturală sau de organizare, interpretările critice au încercat să identifice elementul care ține împreună *manifestarea* spirituală a epifaniei cu partea discursivă a experienței. Granița fluidă dintre cele două niveluri, a plasat critica pe o poziție dilematică.

Ca strategie de soluționare, evocarea experienței sublimului din cercetările lui Weiskel, Richardson și Clayton și de asemenea conceptul lui Ricoeur de *mythos* justifică efectele

intensității experienței asupra discursului și particularitățile epifaniei care permit învestirea ei cu funcția de ordonare. Analiza romanelor a punctat reiterarea expresiilor și cuvintelor din sfera semantică a senzorialului și faptul că imaginile sinestezice au fost în mod constat însoțite de cuvinte din câmpul semantic al tensiunii și tulburării. Momentele de intensitate și încordare ale discursului narativ trădează puterea incomensurabilă care ocupă mintea și refuzul acesteia de a fi denumită. Sugerată doar de elementele stilistice, forța aceasta produce rupturi, iar epifania apare ca *univers compensativ* care readuce ordinea. În contrast cu opiniile critice care au considerat epifania ca tehnică a fragmentului, de determinare a rupturilor, soluția epifaniei ca *mythos* sugerează că aceasta are rol structurant, dar că forma ei se îmbină cu faza rupturii și tensiunii care îi precede.

Chiar dacă nu se poate identifica exact traziția de la tensiune la epifanie, modul de organizare al narațiunii din romanele lui Joyce, Woolf și Wolfe arată faptul că momentul epifaniei se distinge printr-o *relaxare*, atât a minții, cât și a discursului. Astfel că sfera semantică a tensiunii contrastează cu verbe și expresii care sugerează relaxarea. În raport cu „criza” discursului, epifania apare ca un *eveniment nou* în derularea narațiunii. Ea arată ca structurile figurale ale discursului sunt geminative și susțin geneza unei forme aparent detașată de discurs, dar susținută de elementele stilistice